

rást. Másként: a gazdaság összeomlásában fontos szerepet játszott az a hatalmi szerkezet, amiben a tőke szinte szabályszerűen a versenyképtelen, rossz hatékonyságú területekre áramlott. Szalai nagy érdeme, hogy ezt az összefüggést leírta, és egészen a legutóbbi időki nyomon követte. Tanulmányaiban bemutatja, hogy a kijárás hagyományos útjainak a megszűnésekor a nagyvállalati vezetők a befolyásolás új formáit keresik: erősödik a nagyvállalatok és a bankszféra kapcsolata. „Az államapparátus és a bankszféra közötti köldökzsinór még mindig túlságosan erős, az egyik nagy kereskedelmi bank például rendszeresen – minisztertanácsi engedéllyel – felmenést kap a bankfelügyeleti szabályok betartása alól. Ezek a motívumok és a hitelmechanizmus tovább erősítik a bankszféra és a nagyvállalati szféra tulajdonosi összefonódását, mely veszélyezteti a hitelezés alapvető funkcióját, áttekinthetetlen hatalmi viszonyokhoz vezet, és fenntartja a Kádár-korszakra jellemző újraelosztási gyakorlatot.” Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy „a nagyvállalati szféra súlya – mely leginkább a tulajdonosi jogostványokból való részességgel mérhető – az elmúlt másfél évtizedben legalábbis nem csökkent, sőt a kialakuló hatalmi vákuumban inkább növekedett”. Innen már csak egy lépés a következtetés: „a társadalom mélyrétegét, mikrostrukturáit érintő valódi rendszerváltozásmak még csak az elején vagyunk. A Kádár-korszak lényege, az informális különalkuk rendszere továbbra is működik, ma is ez a társadalom önszabályozó mechanizmusának legalapvetőbb eleme. Sőt mivel az emberek nagy része igen bizonytalanul érzi a helyzetét – úgy véli, most fog eldőlni, hogy az új körülmények között ki tud megkapaszkodni és ki nem –, az informális csatornák igénybevételeire való készlettség még erősödik is”. Mindezek alapján Szalai elismeri ugyan, hogy megváltozott a politikai rendszer, de az intézmények cseréje helyett az elitek cserélődésében véli felfedezni a rendszerváltozás legfontosabb mozzanatát.

A Szalai Erzsébet által feltárt és hangsúlyozott folyamatok nélkül aligha érthetjük meg a pártállam összeomlásának folyamatát és az azóta eltelt időszak folyamatait. Mégis – és itt emlékeztetek kettőnk világtképének eltérésére – úgy érzem, arányt elvesztés, egyes elemek túlhangsúlyozása jellemzi Szalai elemzését. Már abban sem vagyok biztos, hogy mindig léteznek lényegi vagy alapviszonyok, amiből

az összes többi következik. Másként: a Kádár-rendszer összeomlását a nagyvállalatok jövedelemátcsoportosító hatásai mellett okozhatta a szovjet blokk teljesítményeinek romlása, a fegyverkezési verseny és ezzel a hidegháború elvesztése, okozhatták katasztrofális környezeti és demográfiai folyamatok, vagy mindez együtt. Ha nincs alapvető és végső magyarázat, akkor az eddig szinte teljességgel elmaradt rendszerváltás helyett inkább egyenesen, felemás rendszerváltásról kell beszélnünk, ahol egyes helyeken – politikai intézményrendszer, külgazdasági kapcsolatok – radikális fordulatról, máshol (bankrendszer) tétova, kezdeti lépésekről beszélhetünk csupán. Ha nemcsak az emberek atomizáltságát, de egymásrautaltságát is tekintetbe vesszük, akkor nem állunk értetlenül a szerveződő politikai, kulturális szervezetek, a magánvállalkozások számának gyors növekedése előtt sem.

Halálosan unalmas lenne a társadalomtudomány, ha csak a jól kimért és minden oldalról biztosított, ám kellően szürke vélemények kapnának benne nyilvánosságot. Szalai – ezt biztosan tudom – esküdtt ellenségnek a langyos tudományosságnak. Tudatosan provokálja az ellenkezést, segít újragondolni régen lezártnak vélt tételeket. Remélem, ismertetésem eléggé provokatívra sikeredett ahhoz, hogy most ő is újragondolja állításait.

Laki Mihály

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

Tisztelt Szerkesztőség!

Ha érdemesnek találnák a figyelemre, elmondanám, hogyan jöttem át Magyarországra 1989. december 25-én, karácsony első napján, a férjemmel és a két fiammal, a „zöld határon”.

Ugyanazon a napon végezték ki Nicolae és Elena Ceaușescu, Románia hírhedt, zarnoki uralkodópárját. Mi úgy készülődtünk a „nagy kalandra”, hogy nem sejtettük a hirtelen kirobbanó változásokat. Illetve, furcsa

mendemondák formájában hallottunk valamit...

Szóljon hozzá, ki mit akar, bármi különös, beigazolódott a jóslat.

De előbb hadd tegyek egy kitérőt, a fölösnek stélt részeket, kérem, töröljék belátásuk szerint.

Nagyvárad mellett, Székelyhídon élünk, férjem egy sertéshizlaldát vezetett. Úgy egymásfél hónappal a véres események előtt vendégeink voltak. Hivatalosan a sertéstelep ellenőrzésére jöttek ki a palotai központból, az állami gazdaság igazgatója, főmérnöke és két vezető az illetékes bukaresti minisztériumból. Az ilyen látogatások nem csak a férjem idegességét fokozták, hanem ilyenkor megapadt a kamránk tartalma, s megcsapant az állatállományunk is. A „vendégstáb” most is, ahogy körülnézett a telepen, rögtön: irány a pincénk. Ott már készen várta őket a bográcsos, a fácán-, vadkacsa- és vadnyúltelek sora. És persze a kisüsti meg az erős házi borok rogyásig.

Ez mindig így ment. Volt, hogy disznóölés után futottak be az elvtársak, és másnap már nem tudtam a hidegmájásból uzsonnára tenni a két fiamnak az iskolatáskába. Nem szeretném tudni, mennyi bort, pálinkát, baromfit, kolbászt hordtak el a hosszú évek során. Viszont a férjemet tizenkét évig hagyták vezetni az állami gazdaság sertéshizlaldáját magyar állattenyésztési mérnök léte. Ehhez persze még kiugró teljesítményeket is fel kellett mutatnia, a román telepvezetőkhöz képest.

De most, karácsony előtt a férjem megtudta, hogy ezt a magyar határhoz közel fekvő farmot (és egy másikat, amely szintén „magyar vezetés” alatt áll) fel akarják számolni. Minket pedig egy kis, sáros faluba akarnak áthelyezni, egy gyengénél is gyengébb hizlaldához, egy újabb lerobbant szolgálati lakásba, hozzuk azt is helyre, kezdjük megint előlről. Ez volt az a lökés, ami átűlött bennünket Magyarországra.

Mert a szökést terveztük már egy ideje. De mindig félttem, hogy a férjem nem lesz képes feladni a munkáját, annak látható eredményeit – és szinte mindenünket, a bizonytalan jövőért. Még akkor sem, ha a maradás a fiaink jövőjét teszi kockára. Hiszen ha 1989 őszén összesen már csak két magyar nyelvű

osztályt indítottak be abban az Orsolya apácázárdában, aminek most Ady Endre Líceum a neve Nagyváradon, akkor nincs mit remélni. De ha változna is a helyzet, és visszaadnának néhány magyar osztályt, iskolát, mire az én fiaim odaérnek, tanulhatnak-e tovább magyarul? Mert ha nem, lényegesen kisebb esélyük lesz a boldogulásra, mint a román gyerekeknek. A férjem is, én is azt mondtuk, a fiainknak magyar osztályba kell járniuk, amíg csak lesz Erdélyben ilyen. Aki másképp gondolkozik, az nemcsak a magyar irodalom és költészet megismerésétől, de még egy egyszerű szerelmes levél helyes megírásától is megfosztja azt, akinek pedig a legtöbbet szeretné nyújtani.

Hanem visszakanyarodom arra a bizonyos jóslatra. Mert ezek a bizonyos utolsó hivatalos vendégeink a pincézés után még feljöttek a lakásunkra is, egy búcsúpohárra és egy kávéra. Akkor már voltak olyan oldott állapotban, hogy elkezdtek politizálni.

Egyszer csak a palotai igazgató egy furcsa kijelentést tett. Azt mondta, le meri fogadni, hogy nagyon rövid időn belül kormányváltás lesz nálunk is.

Különös dolgot fejtett ki. A tizenkét éves kislánya beteges volt, hátramaradt a fejlődésben, mert a szervezete nem tudta megfelelően hasznosítani a táplálékot. Az apa végül egy barátja rábeszélésére elment a kislánnyal egy öreg román kuruzslóhoz. Azóta a kislány teljesen rendbe jött.

A régimódi orvoslás kipróbálására ezt az igazgatót úgy vette rá a barátja, hogy elmesélte neki a saját esetüket. Ő az édesapját vitte el a kapott címre. A kuruzsló leültette őket, végignézett az édesapján, és minden kérdészködés nélkül elmondta a betegség mibenlétét, csak éppen a már ismert rákos áttételeknél többet említett. De még erről is igazgatóról is tudta, hogy ő viszont egészséges, s hogy nem is volt baja, csak egy sérvoperáció. S ez is igaz volt, pedig a páciens senki nem kérte, hogy vessen le a nadrágját.

Most már beszélgetni kezdtek. Állítólag kiderült, hogy az öregember évek óta prognosztizálta Ceaușescut, „a román nép leghöbbszenetett fiát”, de a nyáron volt emiatt utoljára a fővárosban, és megmondta, hogy többé nem fog menni, mert „nem lesz rá szükség”. Aztán még azt is megjósolta, hogy

1989 decemberének harmadik dekádjában az országban vér fog folyni, és mélyreható változások lesznek.

Ugye emlékszünk, hogy mikor indult el a lavina Temesváron? A jóslat kommentálását másokra bízom. Különben is, amikor beteljesedni kezdett, ez eszembe sem jutott, olyan feazült légkörben éltünk.

Napról napra halasztódott a szökésünk. Édesapám már szinte naponta vonatozott Váradra, hogy eladogassa a dolgainkat, már féltünk, hogy a milicistáknak az állomáson fel fog tűnni a két bőrönddel közlekedő rendszeres utas. Karácsony előtt felhívtam egy volt kollégánóm, s virágyelven hívta fel a figyelmemet, hogy vigyázzak, mert a fiam elmesélte az osztálytársának, hogy megtalálta a karácsonyi ajándékot, máskor tegyem el jobb helyre. Bizony idegesek lettünk, ki szerez tudomást a tervezett szökésünkről. A szobák már ki voltak ürítve, oda senkít nem mertünk beengedni, s féltünk, hogy olyan ismerős talál jönni, aki mégis benyit. Ha kitudódik a szándékunk, azonnali házkutatás, letartóztatás, verés következne.

Bizony, feldúlt fenyő villogott ki az ebédlőnk ablakán karácsony estéjén, vendég is járt nálunk, látta a terített asztalt, a fenyőgallyal és szalmavirágdíszsel, meg az ajándékokat a fa alatt. És másnap délelőtt elindultunk...

Mint hogy már negyedszer mondták le nekünk az ígért segítséget, hogy átsempésznék bennünket a határon (pedig az utolsó illető már százezret kért), nagyon elkeseredtem. Mindenki félt, akkorra megerősítették a határt. Már ki volt hirdelve a demokrácia, elfogták az „uralkodópárt”, de az emberek azt suttogták, hogy a katonaság attól fél, hogy bejönnek a magyarok. Tehát szökni, ha lehet, még veszélyesebb volt, mint rendesen. Márpedig, demokrácia ide vagy oda, a férjemnek nagyon elege lett. Folyt a telep kiürítése.

A férjem napokig járta a határt, míg kipuhatolta, hol tudnánk átjönni a legkevesebb kockázattal. Nem annyira az elfogástól félt, mint attól, hogy lelőhetik mellőlünk valamelyik gyereket.

Karácsony első napján indultunk, délelőtt úz órakor, traktorra. A férjem azzal hozta el a telepről, hogy a szüleikhez megyünk vele ebédre, a szomszéd faluba. Kivette a hátsó

ülést, berakta a hat degeszre tömött táskát, rá egy takarót. Ő vezette a traktort, én hátul ültem a két gyerekkel a táskakülésen. Mezei utakon értünk a következő faluba, Érsemlyénbe. Két kiskatonát előztünk meg, ismerték a férjemet, kezüket emelve köszöntötték. Befordultunk a helyi kollektíva (tsz) udvarára. A férjem kiszállt, körülnézett, majd beszédbe elegyedett két helybelivel, utóbb maga se tudta, miről volt szó, összehordott hetet-havat, azt mondja. Visszaült, és azt mondta, most már indulunk, öt perc a határ, s ha addig megálltanának, azt mondjuk, Semlyénben voltunk látogatóban. Olyan nyugodt hangon magyarázta, hogy nem kell félni, hogy megjedtem. Ilyen szépen, csillapítótán sohasem hallottam beszélni, közben láttam, hogy ömlik róla a víz, mialatt közeledünk a kakasülőhöz, vagyis a katonai kilátó felé.

Puskalövésnyinél közelebb voltunk már, amikor hirtelen ráfordult a határsávra, és négyes sebességre váltott. Fröcskölt a sár az ablakokra a szántásról, ahogy megugrott a traktor, és épp csak el tudtunk kerülni egy gumilyukasztó „vasboronát”. Már a zöldellő árpátólán vágatott át velünk a traktor, úgy dobálva bennünket, hogy a fejünket vertük a fülke mennyezetébe.

Lassult az iram, és megálltunk a vetés közepén. A férjem hátrafordult, és azt mondta, most már magyar földön vagyunk, s már puszkagolyó sem érhet. A torkunk kiszáradt, alig tudtunk beszélni az izgalomtól. „Apukám, minden járműre megadnám neked a jogosítványt, úgy vezettél!” – szólalt meg a kisebbik fiam. A gyerekek átölelték apjukat, és csókolták, ahol érték. Addig meg sem munkantak, egész úton. Én meg végig imádkoztam magamban Istenhez, hogy segítsen át bennünket baj nélkül.

Magyar idő szerint tizenkét óra öt perc volt. Kifogtuk azt a harminc percet, míg üres a kilátó, mert váltanak. A férjemnek másfél hetébe került, míg a határt járva kipuhatolta ezt.

Elindultunk toronyiránt, találtunk egy szekérutat, ami egy álmósi utcácskába torkollott. Meglátunk egy öreg rénit, a férjem kinyitotta a traktor ajtaját, köszönt, és megkérdezte, hol vagyunk. A néni csak nézett, hogy a Holdról pottyantunk-e ide. Aztán egy

kocsi elkísért bennünket a bagaméri határőrlaktanyába, onnan visszavitték a traktort a határra, ahová a traktorista jött érte, s magával vitte. Ő értesítette a szüleinket is, hogy nincs baj, átértünk. Tényleg szerencsésen.

Másnap jelentkeztünk a hajdúszoboszlói menekülttáborban. Ott egy ismerős férfi elmondta, hogy ők karácsony éjszaka tizenegyen indultak neki, két géppuskasorozatot

adtak le rájuk, hárman értek át, a többiekkel nem tudják, mi lett. Most értettem meg a férjemet, aki szerint éjszaka próbálkozni kész öngyilkosság.

Hogy ezután mi lett, s hogy boldogultunk itt azóta, az sem érdektelen – negyvenévesen újratekdeni az életet – majd elmondom más-kor.

Tisztelettel Veres Zita

A *Holmi* szerkesztői szeretettel várják a lap eddigi és leendő munkatársait – a kéziratokat, terveket, ötleteket, a támogatást vagy a bírálatot – minden hónap első csütörtökjén 16-tól 18 óráig az Írók Boltjának teázójában (Bp. VI., Andrássy út 45.).

A folyóirat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium,
az MTA–Soros-alapítvány
és a Central & East European Publishing Project (Oxford)
támogatásával jelenik meg